

Musikk som historisk nav
Den anerkjente britiske journalisten Sophy Roberts la ut på en reise med tog gjennom Sibir sammen med fotograf Michael Turek i en ekstraordinær jakt på et instrument tilhørende en musiker som sammen med familien måtte flykte fra regionen på 1930-tallet. Fortellingen hun skrev, ble samtidig en guide til Russlands fortid og nåtid. Lengst t.v. et nærbilde av den russiske mesterpianisten Svjatoslav Richter i aksjon i 1961.

Foto: ERICH AUERBACH/GETTY IMAGES og MICHAEL TUREK (hentet fra fotoboken «Siberia», laget på turen med Sophy Roberts).

* Taiga ble opprinnelig brukt om det boreale barskogbeltet som strekker seg gjennom Sibir. I dag brukes taiga (på norsk og engelsk) også om den boreale skogssone som finnes i Nord-Amerika og Eurasia.

Toner over taigaen*

Fremstillingen av hvordan en rekke store og små pianoer gjennom tidene har funnet veien til Sibir, er både mer sammensatt, underholdende og opplysende enn man skulle tro.

SOPHY ROBERTS
«THE LOST
PIANOS OF
SIBERIA»
Doubleday,
London, 2020
354 sider

Kulturstudie.

Dette er først og fremst historien om hvor sårbar den kultiverte middelklassen i både Tsar-Russland og Sovjetunionen var, men også en fortelling om den fundamentale gleden ved musikk.

Den tradisjonelle reiseskildringen bærer på et grunnleggende problem, nemlig at den har som sitt utgangspunkt et «jag» som beveger seg igjennom et landskap, noe som gjør at fremstillingen lett vil konsentrere seg om det som dette jeget fascineres av eller irriterer seg over.

En annen, mer vellykket strategi er å bestemme seg for et overordnet tema på forhånd, og så reise ut med dette for øye. Slik vil dette jeget plasseres litt i bakgrunnen, der det hører hjemme, samtidig som et godt valg av undersøkelsesobjekt kan gi veldig god innsikt i regionen man ønsker å skrive om. Man kan også undersøke ett enkelt fenomen – som likestilling, TV-serier eller fotball – på flere steder, noe som i akademiske miljøer vil sortere under betegnelsen «kulturstudier». Fordelen med dette er at man vil være i stand til å gjøre et snitt tvers gjennom samfunnet, og kunne si noe viktig og meningsfullt om det, samtidig som man får fjernet mye uønsket støy.

Musikkvenner Før veiutbygging og toglinjer åpnet opp Sibir for omverdenen ved inngangen til 1900-tallet, ble pianoer fraktet til regionen av direktører, eksilanter og eventyrere. Med pianoene ble musikkundervisning tilgjengelig for mange russere for første gang. Etter Sovjetunionens kollaps i 1991, ble mange av instrumentene stående og forfalle. Foto: GETTY IMAGES

I boken «The Lost Pianos of Siberia» har Sophy Roberts gjort et slikt vellykket valg, nettopp fordi letingen etter disse instrumentene sier så mye mer om Russland, Sovjetunionen og Sibir enn bare den konkrete oppgaven hun har satt seg fore, tilsier.

Kultur som trussel.

Dette er imidlertid ingen akademisk bok, for den inneholder få fakta om selve pianoet (oppfunnet i Italia rundt år 1700) – eller om hva et piano egentlig er (et akustisk instrument med filtkledde hammere som ved hjelp av tangenter slås mot strenger i et rammeverk). Det er i desto større grad en fremstilling av alt det som fulgte med utbredelsen av disse instrumentene: selve musikken, kulturen rundt, og ikke minst det klassemessige aspektet.

Pianomusikken – som fra tidlig av var knyttet til det europeiske borgerskapet – kom først til Russland via St. Petersburg, landets «vindu mot vest», men slo raskt an overalt der det fantes en middelklasse. Og her er vi ved kjernen i det som gjør denne boken så interessant: Dette progressive sjiktet fikk aldri den samme trygge statusen i Russland som middelklassen i Vest-Europa, fordi det ble ansett som europeiskinspirert avant garde, og følgelig ofte en indre fiende, som lenge før Den russiske revolusjon var forfulgt av trusselen om indre eksil.

Kom på slede Et Stürzwage-piano fra 1800-tallet, funnet sørøst i Russland. Instrumentets opphav kan spores tilbake gjennom ulike generasjoner av russisk historie, og ankom først Sibir med slede fra St. Petersburg. Pianoets nåværende eier kjøpte det på 1990-tallet for noen få hundre kroner.

Foto: MICHAEL TUREK

Revolusjonspiano «Ust-Nera» ble produsert ved pianofabrikken Rød Oktober. I tiåret etter revolusjonen ble pianomerket spredd over hele Russland. Fabrikken produserte nær 20 000 pianoer før den ble stengt i 2004. Foto: MICHAEL TUREK

Mørk fortid Et moderne piano står tildekket på Magadans musikk og dramateater. Magadan ble grunnlagt i 1930 og fungerte under Stalins regime som transittpunkt for fanger på vei til arbeidsleirer. Fangene ble ofte tvunget til å opptre i grupper ved teatret, i en parodi på frihet.

Foto: MICHAEL TUREK (hentet fra fotoboken «Siberia», laget på turen med Sophy Roberts).

Toner over taigaen.

» Frihet i Sibir.

Med komponister som Tsjajkovskij, Prokofjev og Sjostakovitsj, en mesterspillende komponist som Sergej Rakhmaninov, samt pianovirtuoser som Svjatoslav Richter og Vladimir Asjkenazi, er det ingen tvil om at Russland har en sterk tradisjon innen klassisk musikk.

Selv om hun i hjemlandet ble sett på som en tyrann, anså Katarina den Store (tsarina 1762–96) seg selv som en kunstens beskytter. Ut over 1800-tallet ble denne dobbeltheten synliggjort: Dekabristenes** mislykkede opprør mot en av Katarinas etterfølgere, mørkemannen Nikolaj I (tsar 1825–55), førte til at en rekke vestligorienterte russere ble sendt til Sibir. De var blant de første som fraktet pianoer øst for Ural, og er således som pionerer å regne for denne bokens tema.

Da den ungarske pianisten Franz Liszt besøkte St. Petersburg i 1842, utspilte det seg scener man ikke tidligere hadde sett: Publikum brølte ekstatisk under konsertene hans, og kvinnene sloss om sigarettneipene og kirsebærsteinene han spyttet ut.

Stemningen var likevel slik at mange av dekabristene og deres etterkommere faktisk foretrakk å forbli i relativ trygghet og frihet i Sibir, mens det russiske riket ekspanderte østover. Her var middelklassen smurt tynt ut over et enormt område, og det kunne være langt mellom pianoene, men musikk finner alltid måter å overleve på.

Da den ungarske pianisten Franz Liszt besøkte St. Petersburg i 1842, utspilte det seg scener man ikke tidligere hadde sett: Publikum brølte ekstatisk under konsertene hans, og kvinnene sloss om sigarettneipene og kirsebærsteinene han spyttet ut.

Landskapets krefter.

I 1890 foretok Anton Tsjekhov en reise til Sibir og noterte seg at «Bortenfor Bajkal begynner Sibirs poesi, mens det før Bajkal bare var prosa», og da Tsjekhov nærmet seg øya Sakhalin, rett nord for Japan, skal han ha følt at selve den russiske identiteten var i oppløsning.

Roberts skriver hvordan landskapet påvirket henne, og undrer over om det kan ha spilt en rolle for religionens utbredelse i området. Den enorme himmelhvelvingen gjorde at hun til tider kunne miste reisons mål for øye, slik den ortodokse kirkens innflytelse til en viss grad har kommet til kort mot den lokale buddhismen og sjamanismen. På samme måte kan musikken ha blandet seg med lokale varianter, og gjenoppstått i nye toner.

Med Oktoberrevolusjonen i 1917 kom nye omveltninger. «Dra pianoene ut i gatene, og slå løs på dem til de faller fra hverandre», skrev den futuristiske poeten Vladimir Majakovskij (1893–1930). Mange verdenskjente musikere flyktet til Vesten, men Lenin forsøkte også å beskytte landets kulturarv.

Pianofabrikken Becker ble nasjonalisert under navnet Rød Oktober og fortsatte å forsyne landet med billige instrumenter helt frem til Boris Jeltsins tid, da den gikk fallitt. (Og da har vi ikke engang fått plass til historien om hvordan Leningrad-symfonien flyktet fra tysk beleiring til Novosibirsk, med Sjostakovitsj' 7. symfoni i bagasjen.)

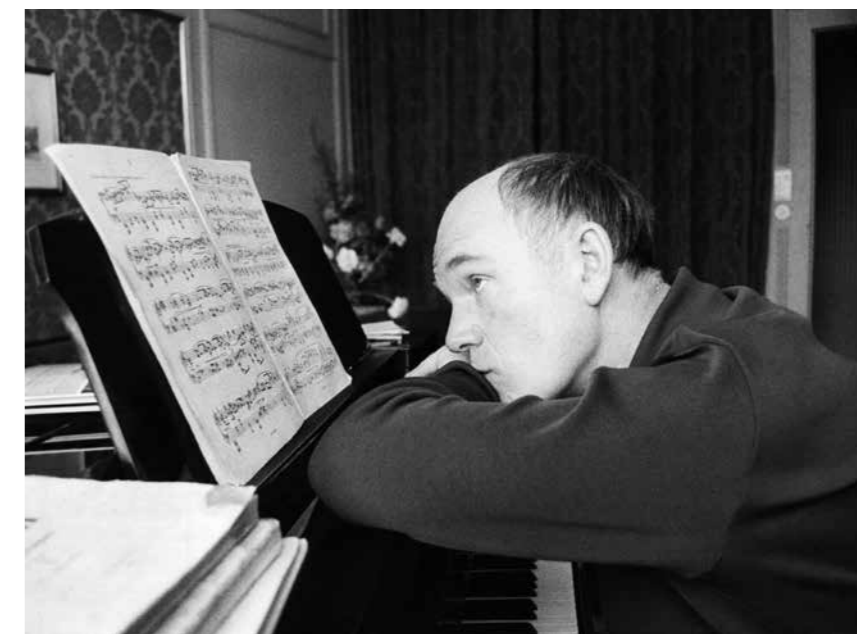
Jazz i øst.

Sophy Roberts reise tar oss til nord, øst, sør og vest i dette kjemperiket, til glemte handelsknutepunkter, nedlagte gruvesamfunn og stengte tvangsarbeidsleirer, og overalt finnes det minst ett piano, eller i det minste historien om et.

Men historien har også gode eksempler på påvirkning fra andre steder. Etter at tidenes første jazzgrammofonplate ble spilt inn i New York i 1917, brukte den bare fire år på turen til Harbin, på andre siden av kloden.

Harbin, i dag en del av Kina, hadde lenge vært under sterk russisk innflytelse og var en livlig millionby, uten noen etablert middelklasse å snakke om, men også uten den paranoide undertrykkelsen lenger vest i sovjetveldet. Foruten jazz bar Harbin preg av prostitusjon, kidnappinger og fasjonable T-Ford-er – og noen av de aller beste russiske jazzmusikerne lot seg lokke videre sørover, til det enda mer glamorøse Shanghai.

Dette er jo alene verdt en bok.

Spredde musikkglede i Sibir I 1986 foretok den russiske mesterpianisten Svjatoslav Richter (1915–1997) en turné i Sibir. Han stoppet og spilte på rundt 150 store og små steder, hvorav mange ikke hadde egne konserthaller. Foto: GETTY IMAGES